

Federatie voor Begraffenisinstellingen zonder winstoogmerk

Nieuwsbrief FKB

COLOFON

Deze Nieuwsbrief is het digitale informatieblad van de FKB. De FKB wil de belangen behartigen van uitvaartverenigingen.

Info: <http://www.f-k-b.nl>

Wilt u de Nieuwsbrief ontvangen?
Aanmelden via www.f-k-b.nl

Secretariaat van de FKB
mw. G.W. Nijland-Wevers
Telefoon: 0546-577981
E-mail: secretaris@f-k-b.nl

Heeft u informatie die geschikt is voor deze Nieuwsbrief?

Mail die dan naar:
secretaris@f-k-b.nl

FKB

een levende vereniging
rondom de dood

Advent en Sinterklaas

Zondag is het de eerste zondag van de vier adventsweken. Advent, dat staat voor verwachting, voor dat wat komen gaat. Advent heeft altijd een overlap met het Sinterklaasfeest. Ook een feest van verwachting. Kinderen zijn haast onhoudbaar druk en onder de indruk. Verlanglijstjes worden gemaakt, speelgoedfolders bestrooid met kruisjes bij dingen die ze graag willen hebben. En volwassenen hopen stiekem toch ook op een presentje. Het gaat meestal om spullen, hebbedingetjes. Dit in tegenstelling tot wat we verlangen met Advent. En nee, dat is niet het kerstfeest (met weer meer cadeautjes). Het gaat om het verlangen naar Vrede. Naar een wereld waarin we goed kunnen leven, waar iedereen goed kan leven. Het is een cadeau dat niet met geld te koop is. Alleen met goede wil. Goede wil om jouw eigen waarheid, hebzucht, gelijk en noem maar op, op momenten opzij te zetten als het welzijn van een ander daarom vraagt. Daar worden we niet minder van, maar wat is het soms moeilijk.

Nee, de verwachting waar het over gaat met Advent valt in het niet bij het Sinterklaasfeest. Maar toch denk ik dat dit laatste feest een goed begin kan zijn voor de vervulling van het Adventsverlangen. Want het Sinterklaasfeest leert ons delen, het leert ons de ander te zien, het leert ons te geven.

Het Sinterklaasfeest als goede oefening voor de Advent en het Kerstfeest. Wie doet er mee?

Ik wens u veel leesplezier.
Afke den Hollander.

In deze nieuwsbrief o.a.

- * Brievenbus voor hemelpost geopend op begraafplaats
- * De koeling van het uitvaartcentrum ligt vol...
- * Sociale uitvaarten: desnoods begraven we gratis
- * Draggersgilde maakt stijlvolle uitvaart compleet
- * Wereldprimeur voor begraafplaats Maastricht
- * Door Corona intiemere afscheidsdiensten
- * Nederlanders steeds positiever over cremen

Het wordt weer steeds lastiger.....

Het ging toch allemaal zo goed? Toch loopt het nu weer helemaal uit de hand. Een persconferentie die zelfs een week vervroegd wordt. Maar goed, we passen ons gewoon weer aan en beginnen zelfs al echt routine te krijgen hierin. Een vergadering die gepland is over enkele dagen waar dan bij de toezending van de agenda staat "de vergadering wordt gehouden via Teams". Dat was ook al de verwachting en wordt nu vanzelfsprekend gevonden. Zou fijn zijn als we gewoon door hadden kunnen stomen en niet bij veel dingen in de agenda er een kruis doorheen hadden hoeven zetten of de locatie wijzigen in "via Teams".

Verder voor mij in deze periode een toch gebruikelijke grotere drukte door voorbereidingen van een Landelijke Collecte en wat meer zaken omtrent samenvoeging verenigingen naast al hetgeen zich blijft aan dienen. Gewoon lekker bezig toch.....

Leuk om tussendoor dan zo'n blad binnen te zien komen waar de omslag gekleurd wordt door een foto die ik mocht inzenden, en ook binnen in bij het artikel omtrent "Hoogwater" heeft de journalist 3 foto's goed kunnen gebruiken. Fijn!

Ook blijft het natuurlijk fijn en goed om dagelijks toch even wat rond te wandelen in het gebied grenzend aan onze tuin. In deze tijd van het jaar wordt het aantal fietsers en wandelaars van buiten de omgeving veel minder en het komt vrij vaak voor dat ik in het geheel niemand ontmoet. Soms gewoon rustig even genieten van een stilte. Geen echte stilte, vogelgeluiden, ganzen die kwekken en dat zeker doen als ze opvliegen, zwanen langzaam dobberen, of bij het vroege wandelen nog in rust verzonken zijn, galloways die zo vroeg ook nog niet allemaal op de been zijn en waar met name in deze tijd dan aan opstijgende dampen te zien is dat zij het echt niet koud zullen hebben. Ook genieten van de altijd wisselende lichten, grijs en grijs tot veel kleuren van de regenboog en alles daartussen in.

Deze maand toch ook de uitvaarten van twee mensen die getroffen werden door corona. Heel triest! Een heel actieve vrijwilliger die, in een andere omgeving, het virus niet kon vermijden en waar wij een week later afscheid moesten nemen. De andere werd getroffen, verblijvend in een verzorgingshuis, en met al veel gezondheidsproblemen. Blijft heel triest, maar "wellicht voor hemzelf wel goed". Waardige uitvaarten.

Mijn gedachtecronkel?

In gedachten zie ik hoe allen die bestuurder zijn van onze verenigingen in meer of soms ook wel mindere mate nu te maken hebben met die toch bijna continu wisselende omstandigheden. Onzekerheid die af lijkt te nemen en dan toch al snel weer toeneemt. Fijn om in de regiovergaderingen elkaar te hebben mogen ontmoeten en met elkaar over van alles te hebben kunnen praten. Zorgen delen maar ook mooie momenten. Fijn!

Meer samen, samen meer!

(J.J. den Hollander – Voorzitter FKB – Illikhoven,
25 november 2021).

Regiovergadering(en)....

In november waren de Regiovergadering Zuid (1-11 in Treebeek) en Noord-Oost (8-11 in Hardenberg). In Treebeek een goede vertegenwoordiging van de verenigingen. In Zuid zijn 6 verenigingen (en door samengaan per 1-1-2022 nog 5).

In Hardenberg waren we met zo'n 25 mensen. Een fijne groep, goede onderlinge interactie.

Ook deze vergaderingen dus met ook veel interactie waarin diverse onderwerpen aan bod konden komen. Goed ook om over en weer van elkaar te horen hoe het op bepaalde punten in een specifieke vereniging geschiedt en zodoende ook van elkaar te kunnen leren.

Gespreksonderwerpen onder andere,

- Vanuit de ALV
- Specifieke vraag naar aanleiding van het verslag van 2019
- Actuarieel, knelpunten, mogelijkheden, hoe gaan we er mee om.
- Workshop wordt gepland.
- Toch ook de vraag naar mensen die zich willen oriënteren op bestuursfunctie.
- Het beleggingsprotocol kwam nog even langs.
- De nieuwe website, kon kort toegelicht worden.
- Uitgebreid ingegaan op de Wbtr en onze uniforme statuten.
- En ter afsluiting dan enkele vragen die tevoren waren ingezonden door verenigingen.
- Natuurlijk nog de rondvraag waarin een enkele vraag nog beantwoord mocht worden.

Het was fijn om toch velen weer te mogen ontmoeten en met elkaar van gedachten te kunnen wisselen.

We zien uit naar de volgende ontmoetingen met elkaar!

Uitvaartrituelen in verschillende culturen

Door de jaren heen is onze samenleving steeds multicultureler geworden. Hierdoor komen we in Nederland inmiddels allerlei verschillende culturen tegen. Deze culturen hebben allemaal hun eigen normen en waarden en gebruiken en gewoontes. Dit is op het gebied van eten en drinken het geval, maar dit geldt ook voor uitvaarten. Zo zijn er binnen vrijwel iedere cultuur verschillende uitvaartrituelen. We zetten hieronder een aantal culturen en de daarbij behorende uitvaartrituelen op een rijtje.

Islamitische uitvaart

Indien u als islamiet overlijdt, dan wordt u altijd begraven. Cremeren mag namelijk niet binnen deze cultuur. Bij een Islamitische uitvaart is het wassen en verzorgen van het lichaam van de overleden persoon belangrijk. Het lichaam wordt minimaal drie keer gewassen. Als het lichaam na deze wasbeurten nog niet rein genoeg is, wordt er vaker gewassen. Het gaat altijd om een oneven aantal wassingen. Dit kunnen er bijvoorbeeld ook vijf of zeven zijn.

Een overleden man mag alleen door mannen gewassen worden, een vrouw alleen door vrouwen. Wanneer het om een echtpaar gaat, mag de partner helpen bij het wassen. Na het wassen wikkelt men een overleden moslim in witte doeken (kafan). Bij de begrafenis zelf zijn alleen mannen aanwezig. De overleden persoon wordt altijd liggend op de rechterzijde begraven, met het hoofd richting Mekka.

Chinese uitvaart

Net als Moslims worden ook Chinezen begraven. Eén van de rituelen die plaatsvindt voorafgaand aan de teraardebestelling is dat er nepgeld verbrand wordt. Hiermee wenst u de overleden persoon veel rijkdom toe in het hiernamaals. Tijdens een Chinese uitvaart draagt u nooit rode kleding. Rood is namelijk de kleur

van het geluk, waardoor het niet gepast is om dit tijdens een uitvaart te dragen. Kleedt u liever in witte kleding van (bij voorkeur) ongebleekt katoen.

Wanneer de kist het graf inzakt, draaien u en de andere aanwezigen zich met de rug naar het graf. Dit doet u niet alleen om het wrede moment zo niet te hoeven zien, maar ook omdat geesten hierdoor wegblijven en niet met u mee naar huis gaat. Tot slot is het 'not done' om een paraplu te openen tijdens een Chinese uitvaart. De geest van de overledene kan dan namelijk onder uw paraplu gaan schuilen.

Joodse uitvaart

Ook binnen het Jodendom wordt het lichaam van een overleden persoon eigenlijk altijd begraven. Binnen deze cultuur zijn bloemen vaak niet toegestaan. In plaats daarvan legt u steentjes rondom het graf. Na de uitvaardiensdienst verplaatsten de gasten zich naar de begraafplaats. Hier gooit u eerst drie scheppen met aarde op de kist. De familieleden beginnen, de rest van de aanwezigen volgt. Bij orthodoxe joden mogen overigens alleen de mannen zand op de kist gooien.

Waar het binnen de meeste culturen gebruikelijk is om nabestaanden te troosten, doet u dit binnen de joodse cultuur pas na afloop van de begrafenis. Voordat het lichaam begraven is, moet u allereerst de doden respecteren. Wanneer de begrafenis eenmaal achter de rug is, mag u de nabestaanden pas troosten.

Hindoestaanse uitvaart

In tegenstelling tot de drie culturen die we hierboven behandelden, is het binnen de hindoestaanse cultuur gebruikelijk om te cremen in plaats van te begraven. Waarom? Omdat zij geloven dat cremen de snelste manier is om het lichaam terug te laten keren naar de bron. Tijdens een Hindoestaanse uitvaart draagt u doorgaans witte of zwarte kleren. Binnen het Hindoeïsme worden de uitvaartrituelen enkel uitgevoerd door een mannelijk familielid. Vaak is dit de oudste zoon. Bent u dit? Dan scheert u als teken van rouw en respect uw hoofd kaal.

Voordat de crematie plaatsvindt, loopt het mannelijke familielid altijd eerst met een kommetje van klei met daarin een brandend watje (diya) rond de kist. Het kommetje wordt tegen de lippen van de overleden persoon gehouden, waardoor deze hem als het ware kust. Dit wordt binnen de Hindoestaanse cultuur de kus van de dood genoemd. Het symboliseert het lichaam dat gecremeerd wordt.

Als laatste ritueel voorafgaand aan de crematie strooien u en andere aanwezigen kruiden, bloemen en geurwater over het lichaam van de overledene. Vervolgens sluit men de kist en doet de oudste zoon deze in de oven. Binnen het Hindoeïsme is het belangrijk dat het lichaam altijd in het zicht van de familie verbrand wordt. Wilt u aan alle rituelen van een Hindoestaanse uitvaart kunnen voldoen? Dan raden wij u aan om een Hindoestaanse uitvaartverzekering af te sluiten.

Bron: Arnhemse Koerier, 17-11-2021, Sjaak.

Een bakje troost': biedt een dampende kop koffie ons echt troost?

Wat met een dampende kop koffie. Het zogenaamde bakje troost. Biedt ons dat echt troost? Is dat de reden waarom er zoiets is als de 'koffietafel'? Femke Paulussen, stafmedewerker Publiekswerking en Educatie bij het Centrum Agrarische Geschiedenis geeft meer uitleg in 'De Wereld Van Sofie'.

Koffie is warm en brengt mensen samen, het zwarte goud brengt verbinding. "Mensen maken tijd voor elkaar en dat kan een goed of zelfs moeilijk gesprek triggeren", zo legt Femke Paulussen uit.

Virtuele koffiepauze

Uit onderzoek blijkt dat de koffiepauze een van de elementen was die mensen misten tijdens de lockdown. De koffie thuis mocht dan misschien beter smaken, maar dat gesprek en de mogelijkheid om van gedachten te wisselen, dat werd gemist, aldus Paulussen. "Mensen gingen zelfs over tot een virtuele koffiepauze met elkaar. Daaraan zie je dat het niet enkel om de drank gaat, maar ook om de verbinding die ermee gepaard gaat."

Mensen gingen zelfs over tot een virtuele koffiepauze met elkaar. Daaraan zie je dat het niet enkel om de drank gaat, maar ook om de verbinding die ermee gepaard gaat.

Koffie-elite

"Koffie had altijd al een sociale functie. Van zodra het drankje populair werd (in eerste instantie in de Arabische wereld) bracht het mensen samen, zowel thuis als uit huis. Ook van zodra koffie voet aan grond zet in Europa, komen mensen samen. Bij de elite was er zogenaamde koffievizite. "Dat was geen koffiepauze zoals we die nu kennen, maar een manier om zich bezig te houden en status te etaleren."

Wanneer koffie goedkoper wordt, vanaf de tweede helft van de 19de eeuw, begin 20ste eeuw, komt het ook tot bij de arbeiders. In combinatie met melk en suiker wordt een kop koffie dan soms voedzamer dan een tas bouillon, maar het was zeker niet voor iedereen weggelegd om ten allen tijde over koffie te beschikken.

Koffie bij de uitvaart

Maar hoe komt koffie dan bij een rouwmaaltijd? "Een uitvaartmaal gaat terug tot in de 16de eeuw. Toen maakte koffie daar nog geen deel van uit, maar werd er bier en brood aangeboden na een uitvaart. Dat was zo tot de 18de eeuw. Maar hoe meer koffie ingang vond in ons dagelijks leven, hoe meer het warme drankje onderdeel werd van de uitvaartmaaltijd."

In heel wat tradities is het aanbieden van koffie ook het uiten van gastvrijheid.

"Een bakje troost' is ingeburgerd in ons taalgebruik, maar ook in andere culturen is samenkomen rond een tasje koffie belangrijk. In heel wat tradities is het aanbieden van koffie ook het uiten van gastvrijheid. De uitdrukking van 'een bakje troost' is dan misschien niet wereldwijd ingeburgerd, het gastvrije en warme gebaar van verbinding dat ermee gepaard gaat, is dat wel.

Bron: Radio1.be, 28-10-2021, Sjaak.

Brievenbus voor hemelpost geopend op begraafplaats

Met het posten van kindertekeningen werd in Ens zaterdag een start gemaakt met het project Hemelpost. Via een brievenbus op de begraafplaats kunnen nabestaanden die hun dierbaren missen een brief, tekening of gedicht symbolisch naar de hemel sturen.

“Ik heb gemerkt dat heel wat mensen graag hun verhaal kwijt willen als iemand is overleden”, vertelt Elsbeth de Kruijf. Zij is één van de initiatiefnemers van Hemelpost. De speciale brievenbus in Ens is de eerste in Flevoland. “Het is een manier om rouw een plek te geven.”

Stefan Veldhuis ondersteunt het initiatief. Hij heeft zaterdagochtend de speciale brievenbus op de begraafplaats geïnstalleerd. “Persoonlijk betekent het heel veel voor mij”, zegt Veldhuis. Zijn zoontje ligt op de begraafplaats. De kinderen van zijn zus hebben net een tekening op de bus gedaan voor hun neefje en hun opa die hier ook ligt. Veldhuis: “Als ouder heb je zo een ingang om erover te praten.”

Hemelpost is er voor iedereen. Ook al liggen er geen dierbaren op deze begraafplaats, je mag hier even goed een gedachte of tekening voor een overledene op de post doen. Teun Schuurhuis legt een roosje op het graf van zijn vrouw. Hij vindt Hemelpost een mooi project. “Ontroerend”, zegt hij en is even stil. “Dit geeft troost.” Of hij ook een brief aan zijn vrouw op de Hemelpost doet, weet hij niet zo gauw. “Ze zit in mijn hart hè?!”

“We kwamen het tegen op het nieuws”, zegt Ans Dohmen, één van de initiatiefnemers van de brievenbus. Een vrouw uit Driehuis had haar man verloren en was in gesprek gegaan met de gemeente over het plaatsen van een brievenbus, omdat zij haar man heel erg miste. Het werd een landelijk initiatief. “Zo heb je het gevoel dat je werkelijk iets doet en iets op papier zet en dat bestemming geeft.”

Dohmen zegt dat de organisatie heel integer met de brieven omgaat. “De brievenbus zit op slot, dus daar kan niemand bij. Eén keer in de maand wordt de brievenbus geleegd. “Dan versnipperen we de brieven”, zegt Ans Dohmen, ook betrokken bij de brievenbus. “We lezen ze niet”, haast ze zich te zeggen. “In een vuurkorf worden ze verbrand en zo geven we ze mee aan de wind en gaan ze naar de hemel.” Het is helemaal AVG-proof.

Lichtjeshart

Bij het plaatsen van de brievenbus zou een lichtjesavond worden georganiseerd, maar deze is afgelast in verband met de coronamaatregelen. We gaan de brievenbus wél plaatsen en plaatsen gedichten op de begraafplaats, zegt Dohmen. “In het midden van het gras maken we een hart en daar kunnen mensen dan op eigen gelegenheid toch heen om een lichtje neer te zetten.”

Dohmen nam het initiatief samen met Stefan Veldhuis. Hij wilde meedoen, omdat hij zijn kind verloor. Veldhuis vindt het mooi dat het een initiatief is voor zowel volwassenen als kinderen. “We hebben de scholen erbij betrokken”, zegt hij. “Dat wij het eerste dorp in de polder zijn die dit gaan doen is heel mooi.” Veldhuis hoopt dat het project in andere dorpen in Noordoostpolder navolging krijgt.

Bron: Omroep Flevoland, 20-11-2021, Sjaak.

Cremeren, begraven, resomeren

Behalve in aarde of vuur, kan een lichaam in de toekomst ook verdwijnen in vloeistof. De regering bereidt een wetsvoorstel voor dat deze vorm van lijkbezorging in Nederland toestaat.

Begraven, cremeren en je lichaam ter beschikking stellen van de wetenschap zijn al opties om over na te denken. Binnen afzienbare tijd voegt ‘resomeren’ zich bij deze mogelijkheden van lijkbezorging in Nederland. In sommige delen van de Verenigde Staten en Canada is het al toegestaan. Bij resomeren, het chemische proces van ‘alkalische hydrolyse’, verdwijnt het lichaam van de overledene in een zogenoemde resomeermachine. Dit is een stalen drukvat dat gevuld wordt met heet water en een chemische stof, meestal kaliumhydroxide. Het lichaam lost daarin binnen drie tot vier uur op. Wat overblijft zijn botresten en een restvloeistof. De gedroogde botten worden vermalen tot een wit poeder en net als bij cremeren in een urn gedaan. Voor huisdieren is resomeren in Nederland al toegestaan.

„Na aarde, begraven dus, en vuur, cremeren, is vloeistof een mooie toevoeging in het spectrum. Het is een respectvolle methode, die lijkt op crematie”, vertelt Martijn van de Koolwijk, woordvoerder van coöperatie DELA. Uitvaartorganisatie Yarden, dat sinds augustus bij DELA hoort, zet zich al sinds 2010 in voor het in de wet opnemen van deze uitvaarttechniek. Het bedrijf Resomation in Groot-Brittannië bouwt de machines. Voor Nederland zijn er al een paar in bestelling, vertelt Vincent van Leest, uitvaartverzorger in de regio Tiel-Veenendaal en Nederlands vertegenwoordiger van het bedrijf.

Alles wat je overhoudt, is uitermate geschikt als mestproduct

Religieus bezwaar

Het ministerie van Binnenlandse Zaken onderzocht het draagvlak. Het merendeel van de Nederlanders staat positief tegenover resomeren. Uit religieuze hoek klinkt weerstand. Veel gelovigen zijn al geen fan van cremen, laat staan van een vergelijkbare nieuwe vorm.

De SGP verwoordt de boodschap in de politiek. „Een goed rouwproces is belangrijk”, zegt Tweede Kamerlid Roelof Bisschop. „De natuurlijke en traditionele manier van begraven kan helpen om het overlijden van een dierbare een plekje te geven. Samen met andere nabestaanden breng je de overledene naar een fysieke plaats, waar je altijd naar terug kunt keren. Het begraven maakt zichtbaar dat de dood niet het laatste woord heeft, maar dat het een wachten is op de opstanding uit de dood.”

De SGP zou het ‘verdrietig vinden’ als nabestaanden om financiële redenen kiezen voor het goedkopere cremen of resomeren. „Wij blijven ons daarom gemeentelijk en landelijk inzetten voor het verlagen van de ontstellend hoge tarieven voor begraven.” Vanuit islamitische hoek klinkt vergelijkbare argumentatie.

Foto Resomation Ltd

Cremeren, begraven of resomeren, oftewel: vuur, aarde of water. Welk element past het beste bij jou als je denkt aan je eigen uitvaart?

Resomeren treft ook tegenstanders van een andere orde. Zo vinden sommigen het nogal luguber, het oplossen van lichamen doet hen denken aan misdaadfilms. En dan is er nog een heikel punt: na het resomeren is het dna van de overledene verdwenen. Hierdoor kan vervolgens geen onderzoek meer worden gedaan naar de identiteit van de overledene of diens doodsoorzaak. „Maar dat is bij cremen niet anders”, reageert Van Leest.

Misdaadfilms

Van Koolwijk van DELA vindt het van belang dat resomeren op een waardige manier gebeurt. „In films wordt een lichaam hardhandig in een badkuip gededoneerd, dat is natuurlijk totaal uit den boze. Het lichaam moet op een nette manier in de vloeistof terecht komen en de restanten moeten ook op een nette manier uit het apparaat worden gehaald.”

TNO onderzocht de milieueffecten van de verschillende uitvaarttechnieken. Resomeren bleek een milieuvriendelijker optie dan begraven en cremen. Het ministerie van Binnenlandse Zaken overweegt overledenen en nabestaanden verschillende duurzame opties te geven voor de restvloeistof. Een deel kan worden meegegeven aan de nabestaanden, maar ook kan aan bemesting van akkers worden gedacht. Uitvaartverzorger Van Leest: „Dat kan heel goed, want slechts 5 procent van de vloeistof bestaat uit kaliumhydroxide. Na afloop kun je weer een ander product toevoegen om de pH-waarde terug te brengen naar het drinkwaterniveau. Alles wat je overhoudt, is uitermate geschikt als mestproduct.”

Martijn van de Koolwijk plaatst daar een flinke kanttekening bij: „Je hebt de ethische vraag of je de restanten van een uitvaartmethode op landbouwgrond wil hebben.”

Een ander duurzaam aspect: bij resomeren is geen uitvaartkist nodig, je kunt ook kiezen voor een herbruikbare kist of alternatieve kisten, bijvoorbeeld gemaakt van wol, zijde of leer, vertelt Van Leest.

Composteren

Resomeren zal niet de laatste nieuwe uitvaarttechniek zijn. Zo is Zweden al ver met cryomeren. Het lichaam wordt via deze techniek eerst diepgevroren en valt vervolgens door kleine trillingen uit elkaar. Een andere mogelijkheid is ‘humaan composteren’, waarbij het stoffelijk overschot in koolstofrijk materiaal wordt gelegd, zoals houtsnippers, zaagsel en bladeren. Bacteriën breken het af en zetten het om in stabiele en vruchtbare compost. Die methode heeft de Gezondheidsraad voorlopig nog als niet-toelaatbaar beoordeeld.

Overigens is het zeemansgraf ook in deze tijd nog een optie. Daarvoor moet een stoffelijk overschot wel naar het Verenigd Koninkrijk worden vervoerd. Het lichaam wordt in een kist van verzwaard materiaal in het water gelaten, waarin het naar beneden zakt. Voor de Britse kust is een aantal erkende plaatsen waar dit kan. Voor de Nederlandse kust mag dit niet.

En dan is er nog ‘cryonisme’, wat in onder meer Amerika en Rusland mogelijk is: het bevriezen van doden in de hoop dat de wetenschap ze in de toekomst weer tot leven kan wekken.

Bron: De Gelderlander, 02-11-2021, Sjaak.

Op de begraafplaats in Berghem worden hoe langer hoe meer zerken geruimd.

De Brabantse kerkhoven lopen leeg, de klokken luiden steeds minder: Hoe de dood uit het leven verdwijnt

BERGHEM - De zerken verdwijnen, de kerkklokken luiden amper nog. Nu ruim twee op de drie mensen zich laat cremëren, onttrekt bijna alles rond de dood zich aan het zicht. Daarom kijken we ook met andere ogen naar ons eigen einde. „We hebben andere rituelen gevonden, maar zijn nog steeds op zoek naar troost.”

Er was een tijd dat hij het helemaal in zijn eentje deed. Na het werk met de kruiwagen de begraafplaats op, een verouderde zerk inladen en hop, zo achter in de aanhanger. Maar inmiddels kan Frans van der Wielen bij dat ruimen wel wat hulp gebruiken. Niet alleen omdat hij volgende maand de 80 aantikt, maar vooral omdat er meer werk is bijgekomen. Veel meer werk. Alleen al deze herfst haalt hij samen met wat andere vrijwilligers vijftien zerken weg op de begraafplaats in Berghem. Zelfs die van zijn eigen broer Jan, die ruim twintig jaar geleden veel te jong overleed.

„Nee, dat voelt niet anders dan bij ieder ander graf”, verzekert Van der Wielen onder het grote Christusbeeld in het hart van de begraafplaats. „Echt niet. Ik ben er inmiddels wel aan gewend.” De Berghemnaar, al sinds de jaren 60 betrokken bij de kerk, haalde immers al tientallen graven weg. Soms omdat de zerk op instorten stond, vaker omdat de grafrechten na twintig, dertig of nog veel meer jaren waren verlopen. En dat is te zien op de begraafplaats. Van de 1000 zerken een paar jaar geleden zijn er nu nog zo’n 850 over. Daar staat nog maar een begrafenis of tien per jaar tegenover. Vaak gaat het om bijzettingen en komt er dus geen nieuwe zerk bij.

In 1964 wordt de gesneuvelde Johannes Broers herbegraven op de dan nog gloed-nieuwe begraafplaats in Berghem. Stadsarchief Oss

Symbolen veranderen

De leegloop op de typische dorpse begraafplaats in Berghem staat bepaald niet op zichzelf. Al sinds de eeuwwisseling verkiezen de meeste mensen een crematie boven een laatste rustplaats op het kerkhof. Inmiddels is dat zelfs twee op de drie (zie kader). Goedkoper, minder gedoe voor nabestaanden. Het is het onvermijdelijke gevolg van decennia ontkerkelijking en individualisering. Tel de toenemende populariteit van het natuurbegraven erbij op en de traditionele uitvaart wordt langzaam maar zeker een niche, een uitzondering. Daarmee verandert meer dan de aanblik van het kerkhof alleen.

„Laatst stond ik bij een stoplicht te wachten toen iemand zomaar een rouwstoet doorkruiste”, zegt Martie Ottens. „Ik weet nog steeds niet of de chauffeur nou zo’n lomperik was of dat hij echt niet wist wat zo’n stoet inhoudt. Want de symbolen rond de dood zijn de laatste jaren natuurlijk enorm veranderd.” Ottens kan het weten. Als euthanasieconsulent in het Albert Schweitzer Ziekenhuis in Dordrecht sprak ze de afgelopen twintig jaar met honderden mensen over hun naderende einde, hun uitvaart en de manier waarop ze willen worden herinnerd.

Van de kerk naar de aula

Van de 13.000 crematies die dit jaar bij Dela werden uitgevoerd, gingen er 620 gepaard met een religieuze dienst. Meestal in een kerk, soms ook in de moskee of synagoge. Bijna even vaak - 465 keer om precies te zijn - werd een crematie gecombineerd met een dienst op een niet-kerkelijke locatie. Denk daarbij aan sporthal of een schoolgebouw. Juist die laatste categorie wordt hoe langer hoe gebruikelijker, ziet de corporatie. In de overige gevallen vindt enkel bij het crematorium een afscheidsdienst plaats.

Maar zelfs bij de begrafenissen verdwijnt de rol van de kerk hoe langer hoe meer naar de achtergrond. In 2021 werden tot nu toe 2630 Dela-leden begraven. 1000 keer ging dat gepaard met een uitvaartdienst in de kerk. Ruim 1300 keer met een dienst op een andere locatie. Zo’n 6 procent van de begrafenissen betreft een natuurbegravenis. In 2017 was dat nog maar 3 procent. Slechts een marginaal deel van de bevolking, ongeveer 0,15 procent, kiest ervoor om het lichaam na het overlijden ter beschikking te stellen aan de wetenschap.

Uit haar eigen jeugd herinnert ze zich hoe de dood bij uitstek iets was van het collectief. Hoe het een zoete

inval was bij de familie van de overledenen. „En na de afscheidsdienst luidden de kerkklokken, liep het halve dorp mee in een stoet naar het kerkhof en verscheen er een grote rouwadvertentie in de krant. Of het nou de buurman of de slager was die ging: iedereen wist ervan. Voor de nabestaanden was dat een enorme steun.”

In de afgelopen zeventig jaar is onze kijk op de dood ingrijpender veranderd dan in alle eeuwen daarvoor

Henk Blanken, schrijver

Nu is de dood veel meer een privéaangelegenheid, ziet ze. Tenzij de overledene toevallig een beroemdheid is of de voorzitter van de plaatselijke voetbalclub. De meeste doden worden gecremeerd op een plek voorbij de laatste buitenwijk. Daar luiden geen bellen, daar krijgt geen buitenstaander wat van mee. Het aantal rouwadvertenties neemt zienderogen af. Ottens: „Je buurman kan zijn gestorven zonder dat je het doorhebt. Alles rond de dood onttrekt zich aan het zicht.”

De weggemoffelde dood

Op die manier lijkt de dood wel weggemoffeld, zegt Henk Blanken. Hij schreef verschillende essays over dood en aftakeling, net als het boek *Beginnen over het einde*. „In de afgelopen zeventig jaar is onze kijk op de dood ingrijpender veranderd dan in alle eeuwen daarvoor”, zegt Blanken. „De doden waren nooit weg, die waren naar een betere plek waar ze ook nog eens op je wachtten. Nu staan we er veel onverschilliger in. Of er een hiernamaals is, zien we later wel. Het belangrijkste is dat het einde zacht is. Je zou het postmodern kunnen noemen.”

Het steeds leger raken van de kerkhoven bevestigt dat gevoel wat hem betreft nog maar eens. Daardoor verdwijnt de laatste band die we nog met de doden hebben. Want steeds minder mensen komen op weg naar school of werk langs de laatste rustplaats van hun ouders of grootouders. Het maakt het extra makkelijk om onze eigen sterfelijkheid te vergeten.

„Mensen van diep in de 70 trekken nog doodleuk met de camper door Bolivia of beginnen een latrelatie”, zegt Blanken. „We zijn gaan ontkennen dat de dood bij het leven hoort. Dat zag je ook bij de vaccinatiecampagne, waar we begonnen met de alleroudsten, bij mensen die bij één zuchtje tegenwind omvallen. Terwijl zij veel minder mooie jaren voor de boeg hebben dan iemand van 60. We vinden het simpelweg te ongemakkelijk om het over het einde te hebben.”

Een aangenaam soort huiveren

Tenminste, zolang het over ons éigen einde gaat. Want de dood en het verdriet van de ander worden nu misschien wel opener besproken dan ooit te voren. In programma's als *Over Mijn Lijk*, aan de talkshowtafels of op sociale media. Een opmerkelijke tegenstelling, vindt Blanken. „Zolang het over een ander gaat, is het voor velen een aangenaam soort huiveren. Misschien juist wel omdat we van dood iets individueels hebben gemaakt. Niet meer het grote verhaal met het paradijs, maar wat we er zelf van maken. Want het blijft natuurlijk fascinerend. Net zo universeel en onbegrepen als de liefde.”

Maar die romantiek heeft ook wat verraderlijks, weet Martie Ottens uit de praktijk. Door films en series hebben mensen een te rooskleurig beeld waarin we de ogen sluiten, nog wat laatste lieve woorden preve-

len en na een diepe zucht wegzakken. „Maar het is zelden sereen of maakbaar. Overlijden gaat ook over ontlasting, slijm uit je mondhoek en koude ledematen. Dat herkennen we niet meer, het is uit het collectieve bewustzijn verdwenen. Mensen zijn niet meer bang voor hel en verdoemenis of een oordeel van God, maar voor wat daarvóór komt. Voor het sterven zelf. Dat moet zonder pijn of lijden.”

Een kaarsje branden voor de iPad

Regie lijkt daarbij het toverwoord. Zowel bij het overlijden als bij het afscheid. „Waar je vroeger uit grofweg drie verschillende soorten kerkdiensten van de pastoor kon kiezen, is een uitvaart nu maatwerk. Toen nam de kerk eigenlijk afscheid van een lid uit de gemeente, nu is de uitvaart helemaal in handen van de nabestaanden. Dat maakt ook dat de doden worden herdacht zoals ze hebben geleefd. Met een dienst in een zaaltje of bij een sportclub waar iemand graag kwam. Het in elkaar zetten van zo'n afscheid is ook rouwverwerking, zo simpel is het. We hebben andere rituelen gevonden, maar zijn nog steeds op zoek naar troost.”

De tijden zijn misschien veranderd, maar de behoefte om te herdenken is er nog steeds

Martijn van de Koolwijk, Dela

En de ontwikkelingen staan bovendien niet stil. Waar je vroeger naar een kerkdienst ging, hoef je nu de deur niet meer uit om je medeleven te tonen of een geliefde te herdenken. Zo startte Dela in coronatijd noodgedwongen met digitale bijeenkomsten, maar ziet de corporatie tot haar eigen verbazing dat het aantal aanmeldingen nog altijd blijft stijgen. Zelfs nu de maatregelen zijn versoepeld. Bij die bijeenkomsten klinkt muziek en worden de namen van overledenen opgelezen. In deze periode rond Allerzielen en Allerheiligen worden ze in het hele land opgezet. „Je ziet soms mensen een kaarsje branden naast de iPad op de camping”, zegt woordvoerder Martijn van de Koolwijk van Dela. „En voor ouderen die wat minder goed ter been zijn, is het een ideale oplossing. De tijden zijn misschien veranderd, maar de behoefte om te herdenken is er nog steeds.”

Met briefjes op graven riep een Osse parochie onlangs nabestaanden op om zich te melden omdat de rechten dreigen te verlopen.

Het blijft een fijne plek

Ook in dat licht is het niet moeilijk te zien waarom de begraafplaats als fysieke gedenkplaats voor steeds minder mensen nodig is. Zoals dus in Berghem. Frans van der Wielen weet na al die jaren vrijwilligerswerk niet goed wat hij daar nou van moet vinden. „Ik probeer maar gewoon mijn best te doen voor iedereen die er nog wél ligt”, zegt hij. „Want voor families blijft het een fijne plek om naartoe te gaan.”

Toch verkiest zelfs hij uiteindelijk een crematie boven een laatste rustplaats op 'zijn' kerkhof. „Mijn kinderen wonen allemaal wat verder weg. Ik zou het vervelend vinden als die steeds helemaal deze kant op moeten komen om het graf te verzorgen.”

Bron: Brabants Dagblad, 30-10-2021. Sjaak.

De koeling van dit uitvaartcentrum ligt vol: 'Ik heb zelfs een uitvaart af moeten wijzen, heel triest'

Het aantal mensen dat overlijdt ligt momenteel veel hoger dan normaal. In de regio Nijmegen is het zelfs zó druk bij de uitvaartondernemers, dat ze soms nee moeten verkopen en moeite hebben voor alle lichamen ruimte te vinden.

Zo is bij het uitvaartcentrum van Dela aan de Staddijk in Nijmegen een koelunit bijgeplaatst, voor lichamen die bijvoorbeeld niet thuis in een kist met koelelementen worden opgebaard. Daar lagen begin deze week zes overledenen in: in de normale koeling in het gebouw kunnen 22 mensen worden bewaard, maar die ligt vol.

„Het is nu nog de enige plek in het land waar we zo'n koelunit in gebruik

hebben, maar we sluiten niet uit dat deze binnenkort ook op andere plekken ingezet gaan worden”, zegt een woordvoerder van Dela.

Nabestaanden van overledenen merken daar overigens niks van: bij het nemen van afscheid worden lichamen altijd al vanuit koelruimtes naar rouwkamers gebracht. Dat is met een extra koelunit niet anders.

Normaal 80 per dag, nu 100

Een koelcontainer bij een uitvaartbedrijf, bedoeld om lichamen in te bewaren.

's Lands grootste uitvaartverzorger krijgt momenteel ruim honderd overlijdensmeldingen per dag. „Dat zijn er normaal in deze tijd van het jaar zo'n tachtig. Dus er zijn écht meer overlijdensgevallen.”

Uit de laatste cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), dat alle overlijdens in het land bijhoudt, blijkt dat er in de tweede

volle week van november 3771 mensen overleden waren, 28,7 procent meer dan voorspeld op basis van voorgaande jaren. Een deel van de mensen is gestorven aan corona.

De sterfte met die doodsoorzaak ligt in de afgelopen weken boven de sterfte in 2020 in dezelfde periode: volgens infectieziekten-modelleur Marino van Zelst van de universiteit van Wageningen zal de sterfte nog verder stijgen.

‘Valt hier nog mee’

Bert van Asselt in het crematorium van Etten. Foto Theo Kock

Niet overal is het druk met uitvaarten. „Het valt hier nog wel mee”, zegt directeur Bert van Asselt van uitvaartorganisatie GUV, een grote non-profitorganisatie die vooral actief is in de Achterhoek en de Liemers. „Het is wel drukker dan een paar weken geleden.”

***Ik heb zondag nog een uitvaart niet aan kunnen nemen,
heel triest voor de mensen om wie het gaat***

Monica Zeegers

„Vergeet niet dat er nog steeds meer uitvaartondernemers bij komen”, vertelt uitvaartondernemer Monica Zeegers uit Overasselt, die het wél druk heeft. Volgens cijfers van de Kamer van Koophandel steeg tussen 1 januari 2016 en 1 januari 2021 het aantal uitvaartondernemingen in Nederland met 36 procent (van 2034 naar 2773). Desondanks: „Ik heb zondag nog een uitvaart niet aan kunnen nemen, heel triest voor de mensen om wie het gaat.”

De uitvaartondernemers zijn overigens vaak niet op de hoogte van de doodsoorzaak van de mensen van wie ze de uitvaart verzorgen. Zeegers: „Wel zien we dat tussen november en april er altijd meer overlijdens zijn, vaak ook door griep.”

Bron: DeStentor, 24-11-2021, Sjaak.

Dragersgilde maakt stijlvolle en respectvolle uitvaart compleet: 'Schouder-dragen is ons handelsmerk'

Uitvaartondernemers werk uit handen nemen. Voor Jan van Andel was dat de aanleiding elf jaar geleden het Dragtersgilde Altena op te richten. Ondernemers kunnen een beroep op het gilde doen voor het dragen en begeleiden van een overledene. „Ik vind een uitvaart iets waardevols.”

De Andelse ondernemer is vanaf 2005 in de uitvaart werkzaam. Het werk geeft hem voldoening. „Ik doe het ontzettend graag.” Hij heeft gemerkt dat uitvaarten in de loop van de jaren professioneler zijn geworden. Ook het dragen en begeleiden heeft veel meer aandacht gekregen.

Van Andel: „Vaak werd hiervoor een beroep gedaan op vrijwilligers. Door de vergrijzing kregen uitvaartondernemers steeds meer moeite hiervoor mensen te vinden. Ze kunnen nu een beroep doen op ons gilde. De leden daarvan dragen bij aan een stijlvolle en respectvolle uitvaart. Dit zijn weliswaar clichés, maar niet minder belangrijk.”

*Leden van het Dragtersgilde Altena in actie.
Foto Dragtersgilde Altena*

Jan van Andel heeft een bedrijf in kistdragers. Foto Marc Bolsius

Het gilde telt momenteel vijftien dragers. Niet iedereen komt daarvoor in aanmerking, vertelt Van Andel. „Ik stel hoge eisen. Dat kan ook niet anders. Je moet je immers kunnen onderscheiden van anderen. Men moet representatief zijn. Daar hecht ik aan. Daarom is het niet alleen nodig dat men sterk is, maar ook een representatieve uitstraling heeft. En ook de lengte is van belang. De onderlinge lengteverschillen van de dragers mogen niet te groot zijn. Het beeld moet kloppen.”

Dat heeft vooral te maken met 'het handelsmerk', de specialiteit van het gilde, het schouder-dragen: het

dragen van de kist op de schouder. „Hiermee hebben we naam gemaakt en onderscheiden wij ons van anderen. Het is een keuze die je maakt. Vanzelfsprekend is het de familie die bepaalt hoe het gebeurt. Dat geldt ook voor de kleur van de kleding. Soms wil de familie zelf dragen, dan volstaan wij met te assisteren. Wij dragen in zwart en grijsantraciet. 70 procent kiest voor het laatste. Dit verschilt wel per regio. Je merkt ook dat mensen kritischer zijn geworden. En dat is goed. Er moet over nagedacht worden.”

Zwaar werk

Het dragen moet niet onderschat worden. „Het is zwaar werk. Ik moet aan de Arbo-eisen voldoen. De mensen zijn zwaarder geworden. Het gewicht van de overledene en het materiaal van de kist zijn bepalend voor het totale gewicht. Voor het schouderen zijn altijd minimaal zes dragers nodig. Als het voor hen te zwaar is komen er twee bij.”

Wegens de zwaarte van het werk stelde Van Andel aanvankelijk een leeftijdsgrens van 70 jaar. „Dat heb ik losgelaten. Als ik nu vind dat iemand niet meer geschikt is, ga ik een persoonlijk gesprek met hem aan.”

Tot nu toe werkt het gilde uitsluitend met mannelijke dragers. Daar komt verandering in. Recent is een oproep gedaan voor draagsters. „Niet alleen omdat het moeilijker is om mannen te vinden, maar ook omdat er meer vraag naar is. Ik ben benieuwd wie er op af komt. Het verschil met de mannelijke dragers is dat vrouwen niet schouderen. Er blijft overigens altijd ruimte voor mannelijke dragers.”

Leden van het dragersgilde in actie. Foto Dragersgilde Altena

Bron: ad.nl, 18-11-2021, Sjaak.

Prentenboek maakt rouw en verdriet bij kinderen bespreekbaar

Kinderboek De bende van ellende brengt licht en hoop

Op 19 september 2021 verscheen De bende van ellende.

Een prentenboek voor kinderen waarmee verlies, en alles wat eromheen gebeurt, bespreekbaar wordt gemaakt. Dit eerste boek van Catherina van Duijn – met illustraties van Pien de Laat – gaat over Vos, die zijn vader verschrikkelijk mist. In zijn verdriet ontdekt Vos dat De bende van ellende er altijd voor hem is. Dat hij ergens bij hoort waar hij niet bij zou willen horen, maar wat hem wel ongekend veel troost biedt. Het boek wordt op 19 september gepresenteerd aan de Zwanenburgwal 20 in Amsterdam.

Schrijfster Catherina van Duijn: “Het bijzondere van de dood is dat het twee gezichten kent. Zo was enerzijds de begrafenis van mijn vader intens verdrietig. Anderzijds was het misschien wel één van de meest bijzondere dagen van m’n leven. En door het verdriet en het gemist te omarmen, houd ik de herinnering aan mijn vader warm. Daardoor is hij nog altijd aanwezig in m’n leven. Met dit boek wil ik ruimte bieden aan ouders om, met een licht en hoopvol randje, over verlies en verdriet te praten. Ze laten ervaren dat ze niet alleen zijn in zo’n rouwproces. We treden namelijk vroeg of laat allemaal toe tot De bende van ellende.”

De dood brengt iets kostbaars

Aan de hand van Vos maken lezertjes kennis met De bende van ellende. Een boek waarin gevoelens over verdriet en verlies bespreekbaar worden gemaakt. De bende van ellende is een magische vriendenclub die je veilig laat voelen en klaar staat voor alle leden, maar waar niemand bij wil horen. Het clubhuis zit in een groot huis op een heuvel in het wilde woud. Op een dag hoort Vos ook bij De bende van ellende omdat hij, net als alle andere clubleden, zijn overleden vader zo ontzettend mist. De bende zorgt ervoor dat Vos zich een stuk minder alleen voelt.

Over Catherina van Duijn

In 2014 verloor Catherina van Duijn haar vader. Nu ze zwanger is voelt zij de drang om haar vader dichterbij te halen voor haar dochter en voor haarzelf. Naast haar werk als marketing- en communicatiespecialist is Catherina vrijwilliger voor Humanitas, waar ze jongeren in en over rouw spreekt. Ze merkt dat hoe jonger de kinderen, hoe onbevangerder de vragen. Maar ook dat vragen stellen in plaats van het verdriet in te vullen, veel meer brengt in een gesprek met kinderen. Dan wordt de dood een mooie basis voor een gesprek over verlies.

In het prentenboek De bende van ellende leren kinderen dat ze door hun verlies ook weer ergens bij horen.

Trailer

Het prentenboek wordt uitgegeven door Uitgeverij Leessst in Schagen

Nederlanders steeds positiever over cremen

Cremen wordt steeds populairder onder Nederlanders. Zes op de tien Nederlanders willen zich na hun dood laten cremen. Ruim een derde van de mensen van wie de ouders nog kozen voor begraven, kiest zelf voor cremen. Inmiddels is bijna de helft van de Nederlanders uitgesproken positief over cremen, tien jaar geleden was dat nog 40 procent. Dat blijkt uit onderzoek van DirectResearch in opdracht van Dit is de Dag (EO) in samenwerking met het Nederlands Dagblad.

Tien jaar geleden stond één op de vijf Nederlanders nog negatief tegenover cremen, nu is dat nog slechts één op de acht. Ook in de voorkeur van mensen voor hun eigen lijkbezorging is de veranderende houding zichtbaar. Één op de vijf Nederlanders is de afgelopen tien jaar van voorkeur veranderd. De grootste verschuiving vindt plaats van begraven naar cremen. Één op de drie Nederlanders kiest nog voor begraven als vorm van lijkbezorging.

Tien procent van de Nederlanders kiest voor alternatieve vormen van lichaamsverwerking. Zo stelt 7 procent zijn of haar lichaam ter beschikking aan de wetenschap. Ook kiezen mensen voor resomeren (laten oplossen door chemische middelen) of het lichaam laten bevriezen. Dagblad

Drieëndertig procent van de respondenten die tien jaar geleden nog begraven wilden worden en nu kiezen voor crematie zeggen dat hun gevoel daarbij de doorslag heeft gegeven. Eenentwintig procent geeft als reden aan dat ze niet willen dat hun lichaam nog plek inneemt op aarde.

Christenen

Ook christenen denken positiever over crematie dan voorheen. De meerderheid van de protestanten (69 procent) kiest voor begraven. Toch denkt ook deze groep positiever over cremen. Van de protestanten die tien jaar geleden negatief waren over crematie, denkt nu een derde daar positiever over.

Bij slechts één op de acht Nederlanders beïnvloedt de levensovertuiging of het geloof hun voorkeur. Ook bij protestanten staat 'gevoel' bovenaan, maar bij hen komt levensovertuiging of geloof op nummer 2. Van de protestanten die aangeven dat hun geloof meeweegt in de keuze voor cremen of begraven (41 procent), kiest 96 procent voor begraven en 3 procent voor cremen.

Dit onderzoek heeft plaatsgevonden onder een groep van 1050 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Deze groep is representatief voor de samenleving op de kenmerken geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Daarnaast is er aanvullend onderzoek gedaan naar 300 katholieke en 300 protestantse Nederlanders. De enquête is uitgevoerd door DirectResearch

Bron: NPO, radio1, 19-11-2021, Sjaak.

Na corona kiezen families vaker voor intiemere afscheidsdiensten “Een dertigtal aanwezigen is nu normaal”

De broers Simon (links) en Aaron Serrus openen volgend jaar een nieuwe aula in Gullegem. (foto XC)

Tijdens de lockdowns van het voorbije anderhalf jaar moesten we vaak in moeilijke en extra emotionele omstandigheden afscheid nemen van onze dierbaren. De limiet van vijftien personen op een afscheidsviering was haast ondraaglijk weinig. In de nasleep van corona kiezen families echter meer en meer om afscheid te nemen in beperkte kring.

Door oversterfte tijdens de coronacrisis moesten naasten in erg intieme kring afscheid nemen van een familielid. “Het was een pijnlijke gebeurtenis omdat je slechts een deel van de familie kon uitnodigen. Door het streamen van de dienst kon er van thuis uit afscheid genomen worden, maar dat is natuurlijk niet hetzelfde”, weet Carlos Stockman van begrafenissen Stockman uit Kortrijk. De limiet van vijftien was ondraaglijk weinig, net zoals het gemis van een knuffel, een aanraking, een schouderklop. In de nasleep van corona ziet het ernaar uit dat steeds meer families ervoor zullen kiezen om een geliefde in beperkte of intieme kring te begraven. Een navraag bij verschillende begrafenisondernemers leert dat afscheid nemen in beperkte kring wel eens het nieuwe normaal zou kunnen worden.

Deelneming via mail

“Als er vandaag honderd man aanwezig is in onze aula, spreken we al van een grote uitvaart. Nu is het normaal als er een dertigtal personen afscheid neemt van een dierbare”, merkt Anja Vantieghem van Rouwcentrum Deseyne uit Harelbeke op. “Het valt ook op dat minder mensen naar het rouwcentrum komen om een overleden persoon te groeten. De meeste mensen sturen hun deelneming nu via mail. Ergens hoop ik

wel dat afscheid nemen straks weer kan en mag zoals vroeger.” Carlos Stockman nuanceert: “Wij merken dat voor corona ook al meer families kozen voor een afscheid in beperkte kring.” Cédéric Messiaen van begrafenis Messiaen uit de regio Zwevegem pikt in: “Families hopen straks weer zoals vroeger afscheid te mogen nemen. Toch blijven mensen vandaag nog voorzichtig en die voorzichtigheid houdt hen thuis.” Ook Wim Vanwynsberghe van Uitvaart Vanwynsberghe in Kuurne beaamt dat de meeste families vandaag kiezen voor een uitvaart in intieme kring.

Grote familiebedrijven

In het landschap van uitvaartcentra zijn er in de Leiestreek enkele grotere spelers die blijven uitbreiden. Begraffenissen Messiaen opent dit weekend een vijfde uitvaartcentrum in Desselgem, met andere vestigingen in Zwevegem, Oostrozebeke, Deerlijk en Moen. In Zwevegem bouwde de familie Messiaen drie jaar geleden een aula met 350 zitplaatsen. Een gelijkaardig verhaal speelt zich af in het zuiden van de Leiestreek met het familiebedrijf Serrus dat vestigingen heeft in Lauwe, Wevelgem, Gullegem, Moorsele, Menen, Ledegem en Sint-Eloois-Winkel. Volgens Aaron Serrus betekent dit niet dat de kleine begrafenisondernemer in onze regio zal verdwijnen.

“Mensen blijven voorzichtig en die voorzichtigheid houdt hen thuis”

“Wij zijn inderdaad wat groter, maar blijven wel benadrukken dat we een familiebedrijf zijn en op dezelfde manier werken. Je hebt ook inversteringsvennootschappen die uitvaartcentra overnemen, maar dat is een ander verhaal. Door wat groter te zijn, nemen we alle zorgen van de familie uit handen, ook voor de nazorg kunnen de naasten beroep op ons doen. Alleen in Sint-Eloois-Winkel hebben we de ruimte om een receptieformule aan te bieden na de plechtigheid, maar voor het aanbieden van maaltijden blijven we graag werken met de horeca uit de buurt. Momenteel bouwen we een nieuwe aula in Gullegem met een maximumcapaciteit van 200 mensen.” Aaron Serrus runt het bedrijf samen met zijn jongere broer Simon en zijn ouders Patrick Serrus en Annemie Gheysen. De nieuwe aula opent ten vroegste in juni 2022 de deuren.

Andere trend

Carlos Stockman krijgt het laatste woord. “Een andere trend die we de laatste jaren merken, bij keuze voor crematie, dat het afscheid meer gebeurt rond de urne dan rond de kist in de aula of de kerk. Op die manier kan de hele plechtigheid aaneensluitend gebeuren: van het samenkomen op de afscheidslocatie, het bijwonen van de plechtigheid tot de bijzetting of asverstrooiing.”

Bron: Krant van West Vlaanderen, 27-10-2021, Sjaak.

Wereldprimeur voor begraafplaats Maastricht: een volautomatische kubus vol met asurnen

*De Memorial Cube.
Afbeelding: Wil
Joosten*

Een kubus van vier bij vier bij vier meter, waarin plaats is voor 3300 bolvormige urnen, die via een chip en een code met een smartphone tevoorschijn getoverd kunnen worden. De begraafplaats Tongerseweg krijgt de allereerste Memorial Cube.

De gemeentelijke gunning is binnen; de bouw van de Cube en software begonnen. De Maastrichtse ondernemer Wil Joosten toont zich ronduit opgetogen: „Na vier jaar van voorbereiding kunnen we eindelijk echt beginnen.” Hij hoopt zijn Memorial Cube in Maastricht in maart in gebruik te kunnen nemen op de begraafplaats aan de Tongerseweg, die momenteel wordt getransformeerd tot rouw- en gedenkpark. „De Cube is een wereldprimeur voor Maastricht.”

Voordelen

De voordelen zijn legio, zegt hij: een Cube neemt veel minder ruimte in beslag dan een urnenmuur, het is goedkoper voor de consument, het is beter voor het milieu omdat naar verwachting minder as buiten de begraafplaats wordt uitgestrooid en de begraafplaats wordt aantrekkelijker voor bezoekers. „Ik kan geen enkel nadeel bedenken. We hebben hier een echte win-winsituatie te pakken.”

Van huis uit is Joosten IT'er en via het busbedrijf van zijn vader rolde hij zo'n twintig jaar geleden het rouwvervoer in. „De meeste grote uitvaar-

*Wil Joosten.
Foto: Harry Heuts*

tondernemers hebben geen eigen wagens en schakelen speciale auto's in voor rouwstoeten. Zodoende heb ik al lang contact met ze; ik heb geleerd hoe ze denken en lever hun nu software. Ze zijn enthousiast over de Memorial Cube, net als crematoria en diverse gemeenten waar we inmiddels contact mee hebben."

Uitvinder

Zo'n vier jaar geleden ontmoette Wil Joosten uitvinder Antoine Leenders uit Brunssum: hij is de feitelijke bedenker van de Cube, met 256 cilinders waarin 3300 bolvormige urnen kunnen worden ondergebracht. „Maar hij ontbeerde de digitale- en branchekennis om het daadwerkelijk te kunnen uitvoeren." Die expertise heeft Joosten wel. Hij ontwikkelde de Memorial Cube tot een soort 'levend' grafmonument. Elke urn bevat een unieke chip die softwarematig gekoppeld is aan een overledene. Nabestaanden kunnen de urn via een invoerlade bijplaatsen in het grafmonument.

De urnen kunnen worden gepersonaliseerd naar eigen wens en nabestaanden kunnen er eventueel een webprofiel van de overledene aan koppelen voorzien van levensverhaal, foto's, film en geluid. „In feite is het een zwaar beveiligd metalen opslagsysteem, voorzien van een hoop techniek."

Aantrekkelijker

Volgens Joosten worden de meeste urnen thuis bewaard. „Voor nabestaanden die de as niet langer thuis willen of kunnen bewaren maar deze ook niet willen uitstrooien, biedt de Cube ook een uitkomst."

Urnenmuren worden steeds minder populair en ze nemen veel ruimte in beslag op begraafplaatsen. Gemeenten tobben met hun begraafplaatsen, die vaak een negatieve exploitatie kennen, en meestal niet goed zijn ingericht voor mensen die voor een crematie kiezen.

„Ze proberen deze weer aantrekkelijker te maken voor bezoekers. De begraafplaats Tongerseweg is natuurlijk al prachtig, maar nu die wordt uitgebreid met een herdenkingsbos wordt het daar alleen maar fraaier, een echt gedenkpark, voorzien van diverse soorten asbestemmingen. Daarin past de Memorial Cube fantastisch."

Het herdenkingsbos met de Memorial Cube op het nieuwe gedeelte van de begraafplaats Tongerseweg.

Foto: Wil Joosten

De bouw- en exploitatiekosten komen voor eigen rekening; hiervoor wordt een concessieovereenkomst gesloten met Maastricht. Ook volgt overleg met de Welstandscommissie over de uiterlijke vormgeving van de kubus: „Hier in Maastricht worden het waarschijnlijk wanden van Franse kalksteen, met daarin fossielen die verwijzen naar het verleden in de regio."

Er zijn inmiddels contacten met diverse gemeentes waaronder Valkenburg over de plaatsing van een Memorial Cube op de begraafplaats aan de Cauberg. En met verschillende voetbalclubs: „Die krijgen vaak verzoeken van supporters: of hun as mettertijd kan worden uitgestrooid op het veld. Daar kunnen de verenigingen natuurlijk niet op ingaan. Maar als je nu een kubus bij het veld kunt plaatsen, waarin de as van overleden supporters wordt bewaard? We hebben gepitcht bij Roda JC, FC Utrecht en PSV en doen dat binnenkort bij Feyenoord.”

*De Memorial Cube.
Foto: Wil Joosten*

Bron: De Limburger, 28-10-2021, Sjaak.

Manu Keirse in tv-serie over rouw

Op Omroep Zeeland is vanaf zondag 31 oktober wekelijks een uitzending van de serie ‘Leven met verlies en verdriet’ te zien. De reeks is een samenwerking tussen Omroep Zeeland en de opleiding Social Work van de HZ University of Applied Sciences, meldt weekblad de Bode. Specialist psychotrauma en verliesverwerking Luuc Smit gaat in gesprek met prof. dr. Manu Keirse, een autoriteit op het gebied van rouwverwerking. De serie bestaat uit 8 uitzendingen. Wekelijks wordt een thema behandeld: ‘Van het leven geleerd’, ‘Verdriet overleven’, ‘Als baren opbaren wordt’, ‘Kinderen en rouw’, ‘Zelfdoding’, ‘Zie de mens’, ‘Als ik er niet meer ben’ en ‘De zilveren generatie’.

De uitzendingen zijn elke zondagavond te zien op Omroep Zeeland om 20.40 uur. De afleveringen zijn later terug te zien op de website en het YouTube-kanaal van de omroep.

Bron: Omroep Zeeland, 4-11-2021, Sjaak.

Ongelooflijk! In deze Levende Doodskist word je een paddestoel

De uitvaartconsulenten van CUVO staan voor je klaar.

(Foto: CUVO Uitvaartzorg)

Steeds meer mensen leven zo milieuvriendelijk mogelijk. Ook bij een uitvaart kun je rekening houden met de generaties die na jou komen. Uitvaartverzorgers Angela Reitsma en Jochem Raateland van CUVO Uitvaartzorg vertellen over de mogelijkheden. “Vaak wordt onder tijdsdruk gekozen voor het meest gebruikelijke. Dat is zonde.”

“Bij vrijwel alle onderdelen van het afscheid kun je rekening houden met de toekomst van de generaties na jou”, vertelt Angela. “Veel mensen kiezen voor de traditionele onderdelen omdat ze onbekend zijn met de duurzame opties. Zonde, want er zijn veel milieuvriendelijke mogelijkheden.”

Afbreekbare kist

Jochem: “Zo zijn er kisten gemaakt van in Nederland gekweekte bomen van Staatsbosbeheer die geen chemische stoffen bevatten zoals lak en lijm.”

Ook is er de volledig afbreekbare kist Living Cocoon. “Wie zich hierin laat begraven, wordt één met de natuur en vormt een bron van nieuw leven. Deze ‘Levende Doodskist’ is gemaakt van mycelium, een organisme dat onder de grond leeft in de complexe wortelstructuur van bomen, planten en paddestoelen. Mycelium zet afvalstoffen om in voedingsstoffen voor de omgeving.”

Na je overlijden de natuur verrijken in plaats van vervuilen, dat is toch een prachtige gedachte? Bij CUVO Uitvaartzorg kun je voor deze bijzondere kist kiezen.

Nog meer keuzes

Er zijn nog meer mogelijkheden om je uitvaart zo milieuvriendelijk mogelijk te maken. Denk aan:

- Een elektrische rouwauto of een uitvaartfiets
- Eén locatie voor het opbaren, de plechtigheid en de begrafenis of crematie
- Vegetarische en/of biologische hapjes en drankjes
- Bloemen uit eigen tuin
- Hergebruikte grafsteen

Leg je wensen vast

Al dit soort keuzes kun je overlaten aan je nabestaande, maar je kan er ook zelf vooraf beslissingen over maken. Dan is het ook voor nabestaanden helder wat je wensen zijn. Zij moeten in korte tijd veel beslissingen nemen. Vaak wordt onder tijdsdruk gekozen voor het meest gebruikelijke, terwijl dat altijd bij de overledene en de nabestaanden past. Dat is zonde.”

Bron: In de buurt, Den Haag, 23-11-2021, Sjaak.

SOCIALE UITVAARTEN: ‘DESNOODS BEGRAVEN WE MENSEN GRATIS’

Radboud Spruit en Bart van Riet verzorgen ‘sociale uitvaarten’ voor dak- en thuisloze mensen, of voor mensen zonder geld of nabestaanden. Dat vergt zo nu en dan improvisatie. Van Riet hield ooit een uitvaart in zijn eigen huiskamer, Spruit bewaarde een overledene in een houtopslag. ‘We voorkomen dat iemand zomaar ‘verdwijnt’.’

Radboud Spruit (l, 60) en Bart van Riet (r, 53). Radboud Spruit (links) en Bart van Riet.

Foto: Tammy van Nerum.

In de auto had Radboud Spruit er voorzichtig naar gevraagd: ‘Wat ga je eigenlijk vertellen tijdens de afscheidsspeech?’ Spruit was op weg naar een uitvaart die hij zelf had georganiseerd voor een dakloze Utrechter. Achterin zijn oude Mercedes lag de overledene, naast hem zat diens zwager. “Die zwager was een erg verwarde man”, herinnert Spruit zich ruim twee jaar later in zijn houtwerkplaats in Utrecht. “Hij stak een ontzettend boos verhaal af over de persoon die zijn geld beheerde. ‘Terecht dat je boos bent’, probeerde ik, ‘maar misschien is de uitvaart van je zwager niet het moment daarvoor?’”

OneWorld portretteert mensen die zich inzetten voor een betere buurt, school, of werkomgeving. De Verenigde Naties en miljoenen betrokken burgers spraken hiervoor de duurzame werelddoelen af (SDG’s), die we in 2030 moeten halen. Denk aan gendergelijkheid, géén armoede, betaalbare en duurzame energie en kwaliteitsonderwijs voor iedereen. De Goal Getters in deze rubriek gaan daar nu al voor. Geïnspireerd? Check hier wat jij kunt doen.

De uitvaart vond plaats in de statige Utrechtse Catharinakathedraal. “Deze dakloze overledene was een begrip in Utrecht, er waren wel 76 aanwezigen; vrienden van hem en hulpverleners.” Toen de zwager het

altaar beklom, hield Spruit zijn adem in. “Hij vertelde een mooi verhaal waarin hij iedereen uitvoerig bedankte, en wuifde kushanden naar het publiek. Hij schitterde echt.” In Spruits werkplaats, omringd door doods-kisten, grijnzen Spruit en zijn compagnon Bart van Riet als ze het verhaal vertellen. “Daar genieten wij nou van”, zegt Van Riet. “We zagen die kwetsbare man voor even heel krachtig worden.”

Spruit (60) en Van Riet (53) organiseren ‘sociale uitvaarten’ voor dak- en thuisloze mensen, voor mensen zonder nabestaanden, of voor mensen die geen geld hebben. Vaak zijn het de hulpverleners of dakloze mensen die ze nog kennen uit het ‘circuit’ die Spruit en Van Riet opdracht geven. Wanneer er geen nabestaanden zijn, schakelt de gemeente hen in.“

“

IEDEREEN VERDIENT EEN WAARDIG AFSCHEID, ONGEACHT MAATSCHAPPELIJKE OF FINANCIËLE POSITIE

Spruit en Van Riet leerden elkaar kennen toen ze in de jaren negentig vanuit een bus soep, koffie en dekens uitdeelden aan mensen met een heroïneverslaving bij winkelcentrum Hoog Catharijne aan station Utrecht, een plek die berucht was vanwege de onmenselijke omstandigheden waarin dakloze mensen daar leefden. Met hun ‘tussenbus’ stonden Spruit en Van Riet aan de wieg van de grote Utrechtse opvangorganisatie De Tussenvoorziening, die zorgt voor opvang, hulp en begeleiding in de regio.

EIGEN REGIE EN GELIJKWAARDIGHEID

Spruit en Van Riet zijn niet het type uitvaartondernemer dat de nabestaanden alles uit handen neemt. “Het motto is: we gaan het samen doen”, vertelt Spruit. Eigen regie en gelijkwaardigheid zijn de sleutelwoorden. Die principes herkenden ze al bij elkaar toen ze nog werkten voor de Tussenbus. “Dakloze mensen of anderen met een kwetsbare maatschappelijke positie hebben dezelfde gevoelens als wij. Als iemand overlijdt, lijkt het alsof de wereld even stilstaat. Je hebt het gevoel dat je de controle kwijt bent. Niks is belangrijker dan die controle terugkrijgen. Bovendien verdient iedereen een waardig afscheid, ongeacht maatschappelijke of financiële positie. We laten nabestaanden zoveel mogelijk zelf doen, zoals het lichaam verzorgen of de kist dragen. Het helpt om iets te doen met je machteloosheid. Dat is aftasten, want de een kan meer aan dan de ander.”

De nabestaanden zijn soms wantrouwig vanwege slechte ervaringen. “Ze hebben bijvoorbeeld meege-maakt dat een uitvaart voor hen te ver weg was en ze geen geld hadden voor vervoer. In sommige gevallen zijn ze echt als derderangs mensen behandeld”, zegt Van Riet. Lang niet alle uitvaartbedrijven zijn zo, haast Spruit zich te zeggen, maar sommige raffelen de uitvaarten voor dak- en thuislozen liefdeloos af. “Als uitvaartondernemer moet je vooruitbetalen: je boekt een crematorium voor drieduizend euro, en je moet maar zien of je het van de familie terugkrijgt.”

Tammy van Nerum

Het kan stukken goedkoper, verzekeren Van Riet en Spruit, maar dat vergt improvisatie. “Het probleem is dat je de overledene ergens moet laten. In het mortuarium van het ziekenhuis is het de eerste drie uur na het overlijden nog gratis, maar daarna moet je betalen. Waar moet het lichaam dan heen?” Af en toe leidt het tot onconventionele oplossingen: Spruit bewaarde eens een lichaam in een van zijn houtopslagen, Van Riet organiseerde ooit een uitvaart in zijn woonkamer. “Het ene familielid woonde vierhoog-achter met vijf huisgenoten, de ander had muizen – daar zet je dus ook geen overledene neer. Nou, ik woon op de begane grond, dichtbij het centrum, met een grote huiskamer. Kost niks.”

DE FAMILIE NAM KOEKEN MEE

Het was een van de mooiste uitvaarten die ze hebben gedaan, vindt Spruit. “We hebben koffiegezet, de familie nam koeken mee. We hadden de tijd, niemand zei: ‘Nu moet je de ruimte uit.’ Er werden verhalen verteld en muziek gedraaid. De nabestaanden liepen in een stoet de straat uit, ik volgde in onze Mercedes-rouwwagen. Daarna bracht ik het lichaam in m’n eentje naar de achteringang van het crematorium. Dat is het goedkoopst: je maakt geen gebruik van de faciliteiten, alleen van de oven, voor 600 euro. Een technische crematie heet dat.” Van Riet: “De meeste van onze uitvaarten eindigen zo.”

“

**WE ZEGGEN WEL EENS DAT WE HET DESNOODS VOOR NIKS
ZOULDEN DOEN**

Ze organiseren ongeveer negen sociale uitvaarten per jaar. “We zeggen wel eens dat we het desnoods voor niks zouden doen, maar gelukkig is dat nog nooit gebeurd”, zegt Spruit. Soms heeft een opvangplek nog een potje, springt de gemeente bij, of houden nabestaanden een inzamelingsactie. Hun geld verdienen ze met ander werk: Van Riet als docent bij een mbo-opleiding maatschappelijke zorg, Spruit maakt al 25 jaar doodskisten.

Op het prikbord in Spruits houtwerkplaats hangt een foto van een blonde jongeman: hij inspireerde Spruit vijf jaar geleden om zelf uitvaarten te organiseren. “Yvo was intelligent, maar met een ernstige persoonlijkheidsstoornis, en hij gebruikte alle drugs door elkaar. Ik leerde hem kennen toen ik nog in de opvang werkte, we raakten bevriend. Toen hij kanker kreeg, beloofde ik hem een van mijn kisten te schenken. ‘Wat zou je doen als je zou horen dat ze m’n lichaam ergens op straat hebben gevonden?’ vroeg hij. ‘Ik zou m’n bestelbus pakken, je meenemen naar mijn werkplaats, je familie bellen en je in de kist leggen.’ Daar werd Yvo emotioneel van. ‘Echt? Dat wil ik!’ riep hij uit.” Spruit benadrukte dat het een noodscenario was, maar Yvo was onverbiddelijk en een tikkeltje manipulatief: Spruit moest zijn uitvaart verzorgen.

“

DOOR EEN VERDWIJNING ZONDER AFSCHEID DENKEN DE ACHTERBLIJVERS: DUS DIT IS HOE IK EINDIG?

Yvo overleed uiteindelijk in een daklozenhostel na euthanasie, en Spruit haalde zijn lichaam inderdaad op. “Samen met de drie Syrische vluchtelingen die destijds in mijn werkplaats werkten, verzorgden we het lichaam. Yvo’s dochter kwam hier afscheid nemen. Ik had een kapelletje geregeld voor een dienst. Er kwamen veel hulpverleners, die zeiden: zo’n mooie uitvaart hebben we nog nooit meegemaakt. En ik dacht: dit wil ik vaker doen. Maar niet in m’n eentje. Dus vroeg ik Bart erbij.”

STRAATVREES OF ZWARE VERSLAVING

“Met dit werk kunnen we voorkomen dat iemand zomaar ineens ‘verdwijnt’”, zegt Van Riet. “Want door zo’n verdwijning zonder afscheid denken de achterblijvers, die vaak ook in een zwakke maatschappelijke positie verkeren: dus dit is hoe ik eindig? Dat is schrijnend.” Het is wat Van Riet en Spruit onderscheidt van andere uitvaartondernemers: ze kennen de leefwereld van mensen met schulden, verslaving, en psychiatrische problemen.

Zo weten ze dat mensen met straatvrees en zware verslaving zich er waarschijnlijk niet toe kunnen zetten om naar de uitvaart te komen. Dus halen Van Riet en Spruit hen persoonlijk op als dat nodig is. Zoals die keer dat Van Riet bij een stel geduldig toekeek hoe de man met een nagelschaartje een voor een de dreadlocks van zijn vriendin afknipte, totdat ze onder haar muts pasten. “Ik wilde ze niet opjagen, omdat ik wist dat ze zich zouden schamen en dan zouden ze alsnog niet durven te komen”, vertelt hij. Spruit: “Maar door die vertraging moest de beste vriend van de overledene drugs gebruiken tijdens de kerkdienst – hij hield het niet langer. Toen hij de kerk weer in liep, zaten we midden in het Onze Vader. Een regulier begrafenisondernemer zou zeggen: blijf maar even buiten, want dit is te ongemakkelijk. Maar dat hoort nu eenmaal bij hun leven, dus dan past het ook in het afscheid.”

Bron: oneworld.nl, 25-10-2021, Sjaak.

Uw FKB-samenwerkingspartner

Twenthe is

- meer dan 75 jaar een zelfstandige/solvabele uitvaartverzekeraar
- samenwerkingspartner van meer dan 200 uitvaartverenigingen
- specialist in uitvaartverzekeringen (geen andere verzekeringen)
- een no-nonsense organisatie, korte lijnen/persoonlijk contact

Meer samen, samen meer?

Informeer vrijblijvend bij onze buitendienst-inspectie

Regio Noord en West	Henk Schreiber	06-17498509
Regio Oost en Zuid	Cor ter Braak	06-17498499

Voor overige vragen: info@twenthe.nl of bel 053-4312732

Samenstelling Algemeen Bestuur FKB per 19-09-2020

Voorzitter:

Sjaak den Hollander, Illikhoven 14-A,
61116 AL Illikhoven. Tel.: 046 - 4810205
jjdenhollander@planet.nl

Secretariaat:

mw. G.W. Nijland-Wevers
Tel.: 06 - 23894310
secretaris@f-k-b.nl

Penningmeester:

Frenk Lardinois, Florence Nightingalestraat 155
6441 HW Brunssum Tel.: 045 - 5272717
penningmeester@f-k-b.nl

Webmaster:

Johnny Gunnewijk, Meidoornstraat 8,
9501 VZ Stadskanaal Tel.: 0599 - 612027
Gunnewijk@gmail.com

Bestuurslid:

Martin Slippens, Streekweg 347,
1616 AH Hoogkarspel Tel.: 0228 - 526740
mslippens@hetnet.nl

Herman Borgelink, Maatkamp 21
7482 KC Haaksbergen Tel.: 06 - 22386717
info@barbarahaaksbergen.nl

FKB

een levende vereniging rondom de dood

MEER SAMEN -SAMEN MEER

Bel gerust voor informatie

**Wij maken u met plezier verder wegwijs in de
FKB en uitvaartland!**

Regio Noord/Oost:

*(Groningen / Friesland / Drente / Overijssel /
Gelderland / Flevoland)*

Wilma Nijland Tel.: 06 - 23894310
Herman Borgelink Tel.: 06 - 22386717

Regio West:

*(Noord-Holland / Zuid-Holland / Utrecht / Zeel-
and)*

Martin Slippens Tel.: 0228 - 526740

Regio Zuid:

(Noord-Brabant / Limburg)

Sjaak den Hollander Tel.: 046 - 4810205
Frenk Lardinois Tel.: 045 - 5272717

